

Кобзар О.Ф.

*к.ю.н., доцент, старший викладач кафедри кримінального процесу
Харківський національний університет внутрішніх справ*

ВЗАЄМОДІЯ ЯК ВИД СОЦІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У БОРОТБІ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Постановка проблеми. У період проведення політичних, соціальних та економічних реформ, погіршення криміногенної ситуації в країні, прагнення злочинних структур інтегруватися та закріпитися в різних сферах життя суспільства перед органами внутрішніх справ поставлені завдання по розробці і реалізації заходів ефективної протидії злочинності. Виконання цих завдань, пов'язане з дослідженням і науковим пізнанням закономірностей, в силу яких проявляються негативні тенденції злочинності. Їх з'ясування в теоретичному плані важливе для вирішення проблеми забезпечення поступового зниження її рівня, а в практичному – для проведення організаційно-тактичних заходів щодо посилення протидії злочинам, вдосконалювання та налагодження взаємодії органів, які протидіють їм, поліпшення організації і активізації їх діяльності шляхом застосування науково-обґрунтованих ефективних заходів. У числі зазначених заходів важливе місце займає вдосконалення взаємодії оперативних підрозділів з іншими оперативними підрозділами МВС України. В зв'язку з цим представляється необхідними вивчення основ взаємодії підрозділів ОВС України як системи принципів і способів організації і побудови теоретичної та практичної діяльності, що базується на положеннях і законах загально-соціальної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам вдосконалення взаємодії у діяльності підрозділів ОВС приділялася увага в роботах В.М. Атмажитова, К.В. Антонова, Б.Е. Богданова, В.Г. Боброва, Б.В. Бойцова, А.С. Вандышева, Д.В. Гребельського, К.К. Го-

ряїнова, О.Ф. Долженкова, О.М. Джужи, Г.О. Душейко, Н.С. Карпова, І.П. Козаченко, О.І. Козаченко, Я.Ю. Кондратьєва, В.Л. Регульського, Г.А. Лекаря, В.А. Лукашова, В.А. Некрасова, Д.Й. Никифорчука, С.І. Николаюка, В.Л. Ортинського, М.А. Погорецького, Г.К. Синилова, І.Р. Шинкаренко та інших – науковцями досліджувалися різнопланові теоретичні та практичні питання взаємодії.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті полягає у вивченні теоретичних основ, сутності і змісту загально-соціальної взаємодії, вицленовуванні в ньому необхідних і достатніх елементів з наступним їх виявленням і аналізом у досліджуваній спільній діяльності оперативних підрозділів, що і обумовило порядок висвітлення зазначеної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Історичний процес суспільного поділу праці, який призвів до взаємного відокремлення різних видів і форм діяльності (щодо її об'єкта), обумовив створення в структурі ОВС підрозділів різної спрямованості, диференціацію якої обумовили завдання боротьби із правопорушеннями різних видів, а також форми і методи її здійснення. Протидіяти злочинам покликані оперативні підрозділи наділені спеціальними повноваженнями і компетенцією (залежно від видів злочинів, попередженням, виявленням і розкриттям яких вони займаються). Об'єднані єдністю головного завдання – протидіяти злочинності, особливостями організації своєї діяльності, оперативні підрозділи, як суб'єкти цієї діяльності, змушені постійно спілкуватися між собою, вирішуючи ті або інші завдання. Зв'язок одного суб'єкта з іншим, що пе-

ребує не за межами його діяльності, являє собою одне з необхідних і суттєвих проявів: практично-матеріальної, духовно-інформаційної взаємодії, опосередкованого тими або іншими об'єктами [7, с. 90]. Об'єктивну необхідність здійснення взаємодії між оперативними підрозділами МВС України у процесі протидії злочинам визначає потреба одержання якомога більш повного уявлення про характер цієї діяльності, перспективах, можливостях і шляхах її вдосконалення, інтенсифікації відповідно до завдань виявлення, попередження та розкриття злочинів.

Соціологічний підхід дає можливість вивчити взаємодію суб'єктів протидії злочинам як соціально-правового явища на підставі емпіричних матеріалів соціологічних досліджень та досягнень сучасної соціології.

Взаємодія суб'єктів протидії злочинам є різновидом соціальної взаємодії, оскільки вона здійснюється у суспільстві і являє собою соціальні відносини, що виникають у зв'язку з організацією протидії злочинам у державі. Деякі автори зазначають, що взаємодія являє собою «...цілу систему відносин та взаємовідносин між суб'єктами соціальної спільноти...». Вона «...відображає у будь-якому соціальному явищі його сутність і структуру, зміст і форму, обумовлює логічну та історичну послідовність процесу розвитку» [2, с. 80-81]. Деякі соціологи, соціальну взаємодію розуміють як «...систематичні достатньо регулярні соціальні дії суб'єкта, спрямовані один на одного, які мають мету викликати певну відповідну реакцію, а відповідна реакція породжує нову реакцію впливаючого. Усі соціальні дії, усі соціальні процеси скоординовані взаємодією». Соціологи також виділяють структуру соціальної взаємодії: по-перше, це суб'єкти взаємодії (індивіди, соціальні спільноти та ін.), по-друге, предмет взаємодії (те, з приводу чого здійснюється взаємодія) та механізму свідомого регулювання взаємовідносин між суб'єктами (правила гри)...» [11, с. 246]. Загально-соціальна взаємодія виступає як урегульовані методами соціального

контролю, детерміновані потребами, цілями, мотивами та завданнями погоджені або спільні дії суб'єктів, стосовно однакового об'єкта, засновані на взаєморозумінні, виконувані в рамках своєї компетенції за допомогою доступних засобів і методів. Різним аспектам соціальної взаємодії, як одного з видів людської діяльності, присвячена значна кількість наукових праць, результати яких знайшли широке впровадження в практичній діяльності. Концептуальні положення сучасної філософії, соціології і психології в найбільш загальному виді дозволяють розглядати взаємодію оперативних підрозділів МВС України між собою як соціальну систему, як цілісний процес, у якому виділяються загально-соціальна та спеціальна взаємодія. У плані досліджуваної проблеми, загально-соціальна взаємодія є «формою соціальної комунікації або спілкування принаймні двох або більше осіб, в якій систематично відбувається їх вплив один на одного, реалізується соціальна дія кожного з партнерів, досягається пристосування дій одного до дій іншого, спільність у розумінні ситуації, змісту дій і певний ступінь солідарності або згоди між ними» [7, с. 28]. Найважливішою складовою частиною загально-соціальної взаємодії є спеціальна взаємодія, здійснюване в будь-якій специфічній області людської діяльності. У плані досліджуваної проблеми спеціальна взаємодія виступає як соціальний процес, заснований на комплексному застосуванні спеціальних методів, прийомів, знань і навичок регулювання соціальних відносин з метою виявлення, попередження та розкриття злочинів, відшкодування заподіяного ними матеріального збитку. Спеціальна взаємодія містить у собі об'єднані однією метою спільні або погоджені заходи, що мають значення для боротьби зі злочинністю, проведені декількома зацікавленими суб'єктами. Ці заходи відрізняються від заходів загально-соціального рівня взаємодії спеціальним призначенням і цілеспрямованістю.

Взаємодія в процесі боротьби зі злочинністю повинна проявлятися в заходах, які розро-

бляються і здійснюються в процесі розкриття різноманітних видів злочинів, стосовно типів злочинної поведінки, різних сфер життя та соціальних груп (що характеризуються специфічними криміногенними показниками), окремих галузей господарства (для яких характерні специфічні риси). Оскільки протидія злочинності являє собою відносно самостійний напрямок у правоохоронній діяльності, то для взаємодії в процесі її здійснення характерні певні завдання, а саме: забезпечення ефективного і повного виявлення, попередження та розкриття злочинів. У кожній з перерахованих частин цього єдиного процесу правоохоронним органам «...необхідно на основі діючих нормативних актів повністю використовувати можливості наявних сил та засобів, тому що тільки при цьому умові можуть бути досягнуті найкращі результати в боротьбі зі злочинністю» [10, с. 4].

Основними цілями спеціальної взаємодії, здійснюваної в процесі протидії злочинності, є: підвищення інформаційної забезпеченості; підвищення якості керування процесами протидії; повне і якісне проведення заходів і забезпечення їх необхідними силами та засобами. До цілей другого порядку, що безпосередньо пов'язані із здійсненням заходів щодо протидії злочинності відносяться: активізація діяльності правоохоронних органів щодо виявлення фактів, усунення причин та умов, що їм сприяють, шляхом узгодження здійснюваних заходів; підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо своєчасного, невідворотного застосування справедливих та достатніх заходів впливу у відношенні до осіб, винних у вчиненні злочинів; зменшення, шляхом узгодження заходів, кількості недоліків правоохоронної діяльності. Цілі третього порядку передбачають створення режиму оптимізації діяльності щодо досягнення цілей другого виду: запровадження комплексності та системності у протидії злочинам; усунення дублювання; максимальне врахування оперативної обстановки; раціональне використання сил та засобів, що мають у суб'єктів взає-

модії для досягнення необхідних кінцевих результатів. Названі цілі реалізуються координацією діяльності суб'єктів взаємодії шляхом нормативного, інформаційного, аналітичного забезпечення взаємодії, організації спільного прогнозування та планування, конкретизації діяльності кожного органу в межах запланованих заходів тощо.

Залежно від конкретних умов діяльності, їхнього характеру, динаміки визначаються і диференціюються завдання взаємодії. До основного з них можна віднести: забезпечення планомірного здійснення комплексу погоджених оперативно-розшукових та інших заходів; забезпечення ефективного, наступального використання сил та засобів, наявних у розпорядженні суб'єктів взаємодії; недопущення дублювання проведених заходів; організація ефективного інформаційного забезпечення діяльності по боротьбі зі злочинністю; створення оптимальних умов для викорінювання певного виду злочинності. На наш погляд, реальне виконання зазначених завдань спеціальної взаємодії буде сприяти підвищенню ефективності протидії злочинності. Їх рішення може бути досягнуте шляхом використання спеціальних методів, що відповідають принципам, і форм державно-правового, організаційного, технічного й іншого порядку, які у своїй сукупності й представляють одну з організаційних форм діяльності органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю. Комплексне рішення цих завдань вимагає тісної взаємодії всіх органів, ведучих боротьбу зі злочинністю. Їх особливості, використання суб'єктами правових повноважень спеціальних сил та засобів дозволяє відмежувати даний вид взаємодії від загально-соціального. У значній мірі цьому сприяє і специфічність самого об'єкта даного виду діяльності.

Будучи результатом протиріч розвитку суспільства, злочинність складається з типів поведінки, що обумовила вчинки, які виникли в результаті суспільних відносин і, отже, мають соціальну природу і соціальні причини. Тому «злочинність завжди соціальне ...явище. Вона

соціальна тому, що складається з діянь, вчинюваних особами в суспільстві і проти інтересів усього суспільства або пануючої його частини. Злочинність соціальна по своєму походженню, змісту і спрямованості» [3, с. 174]. Проявляючись у різних сферах громадського життя, вона перешкоджає нормальному розвитку суспільства, його внутрішніх структур, сприяє деформації суспільної свідомості, зсуву його пріоритетів, що, в остаточному підсумку, може привести до істотної зміни існуючої суспільної системи або її краху. Негативна суспільна оцінка злочинності і небезпека наслідків її розвитку визначають необхідність ведення самої рішучої боротьби по її викорінюванню. Із цією метою створена система правоохоронних органів з відповідним поділом компетенції і повноважень. Соціальний контроль за діяльністю цих органів здійснюється через систему нормативної регламентації їх діяльності. Крім того, для виявлення ретельно приховуваних злочинних дій, які не завжди вдається виявити звичайними засобами і методами, деякі правоохоронні органи наділені спеціальними повноваженнями, що дозволяють істотно полегшити виконання цих завдань [5]. У соціологічному аспекті суб'єктами протидії злочинності, а отже, і взаємодії в процесі її ведення, виступають: суспільство, колективи, групи, індивіди. У соціально-політичному аспекті ними є держава, державні органи, громадські організації й громадяни. У системі взаємодіючих суб'єктів протидії злочинності виділяються дві групи: суб'єкти, які керують, направляють і координують даний вид діяльності; суб'єкти, які безпосередньо виконують функції протидії злочинності, організовують і здійснюють взаємодію в цьому процесі.

Висновки. Розділяючи позиції різних авторів, нам представляється, що взаємодія підрозділів ОВС України необхідно розглядати як нормативно врегульовану об'єднану працю підрозділів, що виступають як рівноправні суб'єкти, при якій здійснюються спільні або погоджені заходи або окремі дії, спрямовані

на досягнення як загальних, так і превентивних цілей протидії злочинності.

Таким чином можна зазначити, що у процесі протидії злочинності беруть участь різні суб'єкти. Спільність розв'язуваних ними завдань, ієрархічні та субординаційні відносини, що складаються між ними, визначають їхній взаємозв'язок, взаємозалежність і загальну цілеспрямованість дій по охороні інтересів держави. Однак, як справедливо відзначає Козаченко І.П., «дуже важливо сьогодні розглядати проблему взаємодії не як самоціль, а як органічну частину роботи, ... по розширенню ініціативи, творчості, самостійності, без чого неможливе просування вперед у нинішній ситуації зі злочинністю» [8, с. 4].

Взаємодія в процесі протидії злочинності, як вид людської діяльності, визначається, головним чином, потребами суспільства та цілями, що впливають із них. Ця діяльність залежить від наявності в об'єктивній дійсності факторів, що обумовлюють її здійснення, їх змісту, характеру і динамічності, а також явищ, що знижують їх ефективність.

Вивченню сутності і структури діяльності підрозділів ОВС України по взаємодії в процесі боротьби зі злочинами й з'ясування її специфіки буде сприяти системна модель людської діяльності, що дозволяє виділити взаємозалежні частини: перетворювальну, пізнавальну та ціннісно-орієнтаційну [7, с. 46-47]. А оскільки боротьба зі злочинністю є, насамперед, процесом регулювання й впливу, те провідною його частиною є саме перетворювальна діяльність. У сфері протидії злочинності, однієї з організаційних форм є взаємодія, що характеризується як її метою, так і трудовими процесами. Серед основних напрямків змін в сфері боротьби зі злочинністю можна виділити: поліпшення функціонування економічної системи держави, нейтралізацію та усунення причин злочинів, умов, що їм сприяють, викорінювання особистісних злочинних орієнтацій громадян, відновлення (змінених при вчиненні злочину) відносин.

Зазначеним змінам передують ведення активної пізнавальної діяльності, результатом якої є сукупність знань про злочини, причини і умови, що їм сприяють, особах, схильних до їх вчинення, шляхах, засобах і методах боротьби з ними. Пізнавальна діяльність підрозділів ОВС України у процесі взаємодії, будучи суб'єктивним чинником, узагальнює і концентрує досвід боротьби зі злочинністю, а також впливає на її рівень у цілому.

Важливе місце у взаємодії, як однієї з форм протидії злочинності, займає ціннісно-орієнтаційна діяльність, тобто соціальні оцінки навколишньої дійсності, тому, що «у системі будь-якого світогляду істотне місце займає певне розуміння цінностей, ціннісна характеристика явищ навколишньої сфери» [1, с. 3]. Даний вид діяльності містить у собі осіб, які представляють інтерес для діяльності суб'єк-

тів боротьби зі злочинністю, самих співробітників взаємодіючих підрозділів, а також осіб, які входять у соціальне середовище, де відбуваються ці процеси.

Отже, будучи тісно пов'язаною з пізнавальною частиною діяльності по взаємодії в процесі протидії злочинності, ціннісно-орієнтаційна діяльність має важливе значення для її вдосконалення шляхом формування у громадян правильної соціальної орієнтації. Об'єктивна необхідність взаємодії обумовлюється, з одного боку, спільністю задач, які стоять перед різними відомствами, органами та підрозділами, що протидіють злочинності; з іншого боку – відмінностями в їх функціональному та структурному стані. Крім цього, на нашу думку, необхідність взаємних дій виступає як об'єктивна умова забезпечення цілісності системи при внутрішній та міжсистемній взаємодії.

Анотація

Охарактеризовано взаємодію між підрозділами органів внутрішніх справ України як вид соціальної діяльності у боротьбі зі злочинністю. Визначено основні критерії, яким повинна відповідати організація зазначеної взаємодії.

Ключові слова: взаємодія, соціальна діяльність, підрозділи ОВС, злочинність, боротьба зі злочинністю.

Аннотация

Охарактеризованы взаимодействие между подразделениями органов внутренних дел Украины как вид социальной деятельности в борьбе с преступностью. Определены основные критерии, которым должна соответствовать организация указанного взаимодействия.

Ключевые слова: взаимодействие, социальная деятельность, подразделения ОВД, преступность, борьба с преступностью.

Kobzar O.F. Interaction as a kind of social activities in the fight against crime

Summary

Characterize the interaction between units of the Interior of Ukraine as a kind of social activities in the fight against crime. The main criteria that should govern the organization of this interaction.

Key words: interaction, social activities, OIA units, crime, fight against crime.

Список використаних джерел:

1. Аتماжитов В.М. Взаимодействие аппаратов уголовного розыска с другими службами горрайорганов внутренних дел при раскрытии преступлений и пути его дальнейшего совершенствования: Дис ... канд.юрид.наук: 12.00.09 / В.М. Атамжитов. – М., 1980. – 256 с.

2. Введение в теорию государственно-правовой организации социальных систем / Под общей редакц. Е.Б. Кубко. – К.: Юринком, 1997. – 192 с.
3. Дурдинець В. На злочинність – усім миром: Виступи, статті, інтерв'ю / В. Дурдинець. – К.: НАВСУ, – 1998. – 328 с.
4. Євтушок В.П. Основи взаємодії суб'єктів оперативно-розшукової діяльності (організаційно-правовий аспект). Методологічні проблеми теорії і практики ОРД в сучасних умовах // Вісник ЛАВС. – Луганськ: РВВ ЛАВС, 2004. – № 2, ч. 1 – С. 60–67
5. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. // ВВРУ. – 1992. – № 22. – ст. 303
6. Захаров В.П. Взаємодія як один із чинників покращення організації боротьби зі злочинністю / В.П. Захаров, А.М. Саврас // Вісник Запорізького юридичного інституту МВС України. – 2003. – №1. – С. 269-275
7. Каган М.С. Системный подход и гуманитарное знание. Ленинград: Изд. ЛГУ, 1991. – 263 с.
8. Козаченко И.П. Взаимодействие: проблемы и перспективы повышения эффективности / И.П. Козаченко // Проблемы взаимодействия оперативных аппаратов с иными службами органов внутренних дел, с государственными и общественными организациями. Киев, 1989. – С. 3–8
9. Краснобрижий І.В. Визначення сучасних напрямів загально-соціальної взаємодії в боротьбі з економічною злочинністю / Краснобрижий І.В. // Вісника ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка.– 2010. – Спецвипуск № 3 (у 2 ч.).– ч. 1. – С. 198-205.
10. Лекарь А.Г. Предотвращение преступлений органами охраны общественного порядка: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / А.Г. Лекарь. – М., 1967. – 441 с.
11. Социология. Наука об обществе: [учебное пособие] / Под общей редак. проф. В.П. Андрущенко, проф. Н.И. Горлача. – Харьков, 1996. – 680 с.